

Сідак В. С., Шевченко В. Е. Актуальные психолого-педагогические аспекты воспитания гражданина в условиях информационного общества

Рассмотрены актуальные психолого-педагогические аспекты воспитания гражданина в условиях информационного общества. Значительное внимание уделено формированию ценностных ориентаций молодежи в информационной политике государства. Подчеркнуто, что молодежная информационная политика должна формировать положительный образ героя нашего времени – патриота, труженика, законопослушного гражданина и честного человека. Раскрыт механизм патриотического воспитания молодежи: государство и общество должны обеспечить опережающее и инновационное участие молодежи в процессах становления государства; это изменит современную роль молодежи – с участия в решении собственных социально-бытовых проблем на участие в решении стратегических проблем развития общества.

Ключевые слова: молодежь, информационная политика, ценностные ориентации, духовность, национальная идея, информационное общество.

Sidak V. S., Shevchenko V. E. Urgent Psychological and Pedagogical Aspects of the Education of a Citizen in the Information Society.

The paper highlights the psychological and pedagogical aspects of the education of a citizen in the information society. Attention has been paid to the development of values by youth through the informational policy of state. It is emphasized that the youth information policy should favour the formation of a contemporary hero's positive image – that of a patriot, worker, loyal citizen and honest person. The mechanism of the patriotic education is described: the state and society should provide the outdistance and innovative youth's participation in the state forming processes. It will change the contemporary role of young people, who, alongside with solving their own communal and living problems, will also take part in the society development strategic problems shooting.

Key words: youth, informational policy, spirituality, national idea, informational society.

© Сідак В. С., Шевченко В. Е.

Т. О. Вольфовська

**ВПЛИВ СУЧАСНОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОГО ПОЛЯ
ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО НА ФОРМУВАННЯ КАРТИНИ
СВІТУ ОСОБИСТОСТІ**

Показано, що традиційні шляхи трансляції минулого через покоління зазнають значних змін в умовах формування глобальних інформаційних брендів. Попри це історична пам'ять залишається системою орієнтирів у пошуках смислів для нових генерацій. Інтерпретаційні наративи історичного минулого відтворюють провідні для сучасного дискурсу моделі національної свідомості і впливають на процеси структурування картини світу особистості.

Ключові слова: історична пам'ять, стратегічна культура, ментальна ригідність, інтерпретативні схеми, "я-наративи".

Проблема. Соціальна реальність, ускладнення якої пов'язане з радикальними організаційними та комунікативними інноваціями, постійно потребує нових синтезованих підходів до створення якісного інструментарію для досліджень. Такі пошуки наприкінці минулого століття, по суті, й призвели до виникнення так званих постдисциплінарних підходів, таких як лінгвістичний (Л. Вітгенштейн, М. Хайдеггер, М. Фуко, П. Бурдьє), дискурсивно-аналітичний (Т. Ван Дейк, Е. Лакло, Дж. Поттер, М. Уетерелл), наративний (Ч. Пірс, Дж. Остін, М. Бахтін, Ф. де Соссюр, Н. В. Чепелева, Т. М. Титаренко), культурний (Дж. Александер) тощо, які сьогодні є затребуваними в науковому дискурсі.

Нові постмодерністські науки соціального типу насамперед спрямовані на вивчення культурно-символічних аспектів життєдіяльності особистості в дискурсі та смислів соціального буття, які дозволяють зрозуміти динаміку сучасного соціуму. В цих контекстах сучасне суспільство інтерпретується як текст, смисл якого змінюється залежно від його трактувань.

На нашу думку, в цьому контексті продуктивним може бути переміщення дослідження історичної пам'яті в площину з новими парадигмальними координатами, які насамперед переносять акцент на вивчення "тексту" історичної пам'яті, що представлений сучасними інтерпретаційними полями історичного минулого, котрі відображають смислові позиції його нараторів (суб'єктів соціалізаційного процесу).

Мета статті: запропонувати інструментарій, який дасть змогу вивчати сучасні інтерпретативні наративи історичного минулого як соціальні конструкції, що відтворюють провідні для сучасного дискурсу моделі національної свідомості і впливають на процеси структурування картини світу особистості.

В умовах сучасного суспільства історична пам'ять залишається системою орієнтирів для пошуків нових смислів, значень ідеалів для нових поколінь. Виникнення складних комунікацій, які базуються на інтернет-технологіях, призводить до розвитку глобальних брендів, які знаходяться в постійному русі і виходять за рамки однієї культури. Головними особливостями мереж, які розвиваються, є насамперед детериторизація та розвиток мобільностей поза національними суспільствами і неспроможність (на державному рівні) контролювати глобальні потоки інформації [1].

Вочевидь, за таких умов традиційні шляхи трансляцій минулого через покоління зазнають значних змін, а в умовах світової глобалізації "географічне" розуміння феномену історичної пам'яті вже не є актуальним.

Відтепер актори (суб'єкти взаємодій) політичного простору можуть контактувати між собою на різних рівнях і, понад те, завдяки но-

вим комунікативним можливостям – інтернет, блогерським дискусіям тощо – вільно інтерпретувати і обговорювати проблеми, не приймати “на віру” інформацію про події, ситуації (історичного минулого в тому числі), відчувати свою належність до будь-якої громадсько-політичної групи тощо.

Завдяки інтерпретуванню особистість структурує картину світу і створює власні конфігурації смислового простору, що базуються на індивідуальних системах значень і смислів. У свою чергу, завдяки цій інтерпретативній активності, яка відображає контекст соціуму, ментальні конструкції, що вже історично склалися в культурі суспільства, сьогодні переструктуровуються, змінюються.

Якщо спробувати використати “археологічну” метафору, то можна уявити історичну пам’ять як своєрідне культурне “нашарування” в суспільній свідомості, що утворилося в процесі історичного розвитку. Так звані “культурні шари” історичного досвіду спільноти існують в достатньо спресованому вигляді, не є статичними і зафіксованими в якомусь порядку, а перебувають у постійній динаміці. В цьому контексті під “культурою” розуміємо систему ментальних і психологічних умов людської поведінки, яка існує в суспільстві в певну епоху, включаючи настанови і звички свідомості і способи артикуляції світу [2, с. 20].

Обраний нами інтерпретативний підхід передбачає визначення культури як сукупності патернів смислів, що “трансляються історично та втілені в символах, наслідуваних системах концепцій, які увіковічують і розвивають знання та ставлення особистості до життя” [3, с. 131]. Відтоді як побачила світ праця К. Гірца “Інтерпретація культур” (1973), багато сучасних дослідників підтримують позицію автора у визначенні поняття культури і роблять акцент на значущості соціально означених смислів діяльності людини і системах символів, за допомогою яких спільнота транслює знання через час і простір.

Так званий “культурний поворот” (або часом вживають термін “культуральний”) сприяв зародженню нових галузей знань. Так, на нашу думку, варто взяти до уваги появу такого напрямку досліджень у цій царині, як концепцію *стратегічної культури*. І хоча цей напрям розвивається в рамках досліджень міжнародної безпеки, привертає нашу увагу насамперед тим, що в умовах турбулентності, невизначеності та швидких змін у сучасному світі має значення для визначення стратегій оцінювання загроз і ризиків, а також можливостей подальшого руху спільноти на національному рівні.

Уперше поняття “стратегічна культура” використав американський дослідник Дж. Снайдер наприкінці минулого століття. Порівнюючи радянську і американську ядерні доктрини, він дійшов висновку, що вони (доктрини) є продуктами різних організаційних, політичних та історичних контекстів. Не вдаючись до подробиць розвитку цієї наукової галузі, можна сказати, що і справді культурні смисли, які за-

кладаються історично, є специфічними *національними лінзами*, що формують перцепцію подій і спрямовують формування певних реакцій суспільства проти можливих загроз [3, с. 135].

Використовуючи поняття “стратегічна культура” як інструмент оцінки “поведінки” країни на міжнародній арені, можна екстраполювати, що вибір, який було зроблено країною в минулому, не тільки визначає майбутнє, а й продовжує обмежувати її перспективи. Так званий феномен *залежності від шляху (path dependency)*, який вивчається у цій галузі, відображає інерційні процеси на рівні соціуму, що заважають спільноті в перспективі обирати і конструювати нове.

Акцентуючи увагу на проблемі *ментальної ригідності*, можна звернутися до праць М. Рокича, який у середині минулого століття впровадив у науковий дискурс поняття “догматизм”. За М. Рокичем, окрім раціонального аналізу, який особистість використовує у “прочитуванні” соціального простору, вона задіює складну ментальну структуру, котру було названо *belief-disbelief-system* (система “довіра–недовіра” або “переконання–невіра”).

Ступінь ментальної ригідності (догматизму когнітивної організації переконань особистості), яка “фільтрує” бачення індивідом соціального світу, вимірюється тим, наскільки:

- щільно існує непроникність між системами переконань власних і тих, які індивід не приймає від інших;
- периферійні переконання залежать від центральних. Когнітивна структура вважається тим більше догматичною, чим сильніша ця залежність;
- часовий простір індивіда тяжіє до систематичної недооцінки важливості й цінності сьогодення за рахунок переоцінки минулого (“золотий вік”) і майбутнього (“утопія”) [4, с. 349–350].

Минуле в національній пам’яті індивіда завжди існує в межах його власного досвіду. Формуючись у дитячі роки і базуючись на сімейному вихованні, освіті, засобах масової інформації, літературі тощо, почуття “моєї” історії в роки становлення особистості стає “матрицею” або “каркасом” її особистої історичної пам’яті. Така “матриця-каркас” знаходиться у свідомості носія історичної ідентичності на несвідомому рівні, аж поки він (носій) наново, самостійно і критично не захоче підійти до перевірки будь-яких історичних подій/фактів/осіб.

Водночас можна констатувати, що “матриця-каркас” історичної пам’яті, з одного боку, є наслідком цілеспрямованої роботи зацікавлених структур суспільства з виховання лояльного до певного політичного режиму громадянина, а з другого – виступає моделлю продукування національних практик за участі внутрішніх (ментальних) структур особистості.

Історична спадщина завжди реінтерпретується і переглядається різними генераціями, тому інтерпретаційні моделі минулого не можуть

бути фіксованими і усталеними. В цьому контексті заслуговує на увагу підхід української дослідниці В. В. Середи, котра для аналізу зв'язку між історичною пам'яттю та соціальною ідентичністю вводить поняття “історична ідентичність”. На її думку, історична ідентичність – це “дискурсивний продукт чи структуроване коло зв'язків між домінантними парадигмами розуміння і пояснення минулого (загальні уявлення та ставлення людей до різних історичних подій/осіб або до минулого чи історичного процесу загалом, що продукуються і нав'язуються панівними елітами) та “особистою” пам'яттю індивідів” [5, с. 28]. Авторка вважає, що історичну ідентичність слід досліджувати на двох рівнях: як “історію згори”, що репрезентує “накинута” ставлення до минулого та історичного процесу, і як “історію знизу”, що відповідає історичній пам'яті, котра зберігається на рівні пересічних громадян.

Безсумнівно, що історична пам'ять на першому рівні може зазнавати певних впливів офіційної історії, котра нав'язується згори через ЗМІ, шкільну систему освіти, ідеологію, політичні партії тощо. Існує певна відмінність між цими рівнями, тому що ставлення пересічних людей до історії формується через інші канали: неофіційне обговорення в сім'ї чи в колі друзів, під впливом життєвих досвідів, які одночасно можуть бути досвідом цілого покоління.

Історична пам'ять характеризується різним ступенем інтенсивності й вибірковості. Розподіл та перерозподіл інтенсивності пам'яті залежать насамперед від актуальності тієї чи тієї події/ідеї, яка курсує в суспільстві на певний момент. Постійна зміна критеріїв пам'ятування, чергування пам'яті і забуття “актуалізує” одні культурні шари, залишаючи інші незатребуваними. У цьому процесі завжди мають місце дві тенденції, які перебувають у стані постійної конкуренції і простягаються у своїх значеннях від тотального “забуття”, байдужості до минулого аж до ставлень суспільства до історії як до значущої базової цінності.

Локалізація особистості в соціально-політичному просторі насамперед залежить від *суб'єктивного* відображення реальності, множинності представлених у ній культурних патернів і колективних репрезентацій. Російська дослідниця Г. В. Пушкарьова, подаючи власну модель політичного простору, вважає, що дистанції між акторами залежать не тільки від існуючих політичних реалій, норм і законів, прийнятих у суспільстві і вкорінених у політичній культурі, а й від *духовних ментальних конструкцій*, які змінюються залежно від конкретної ситуації.

За Г. В. Пушкарьовою, самовизначення особистості в політичному просторі, яке пов'язане з усвідомленням індивідом відмінностей, що існують у суспільстві, супроводжується формуванням відповідної ідентичності. Актуалізовані ідентичності репрезентуються завдяки *власним інтерпретаціям* суб'єктів взаємодії. Особистість дивиться на

світ із певної позиції, і від цієї “вихідної” позиції залежить передусім ракурс сприйняття подій, ситуацій, що може істотно впливати на віддання переваг (чи навпаки) у взаємодії з певними політичними акторами [6].

Економічні, політичні, соціальні зміни спонукають особистість до пошуків пояснень причин того, що відбувається. За таких умов її смислова сфера постійно “переналаштовується”, що зумовлює великі діапазони уявлень про світ (політичний, соціальний) та домінування в різних соціальних групах відмінних стереотипів, цінностей і смислів.

У дослідженні впливу сучасного інтерпретаційного поля історичного минулого на формування картини світу особистості ми пропонуємо послуговуватись *інтеракційно-феноменологічною моделлю дискурс-аналізу*, яка привертає увагу вдалим синтезом різних наукових підходів (соціальний конструктивізм, когнітивна психологія, інтерпретативний інтеракціонізм, прагмалінгвістика та ін.), які вивчають мовленнєве спілкування як відтворювання суб’єктивності, що переживається феноменологічно [7].

У свою чергу, ключові позиції інтеракційної складової цієї моделі ґрунтуються на принципах взаємодії, яка, по-перше, досліджується у відповідних історично-культурних умовах певних ситуацій, подій. По-друге, в ній акцентується значущість соціальної практики, яка зумовлена комунікацією, до того ж, пояснюється природа (транс)формацій смислів у спілкуванні. Поняття “комунікації” у цій моделі трактується не як передавання інформації, а насамперед як демонстрація смислів.

Інтерпретація смислів відбувається у процесах колективного осмислення соціальної реальності і зорієнтована на досягнення інтерсуб’єктивності як психологічного або феноменологічного переживання спільності (togetherness). Так звана *спільність* не є статичною, а завжди перебуває в русі і підтримується в кожному окремому акті взаємодії [7, с. 37–38].

● Соціальність формується в культурному контексті: взаємодіючи з іншими, особистість “тренує” свою здатність до інтерпретування. Культура, як історичний процес смислотворення, забезпечує індивідів загальними для всіх смислами, значеннями і символами. Значущість використання концепту *інтерпретативних схем* у нашій моделі дослідження ми пов’язуємо з тим, що вони:

- допомагають формувати інтенції та погляди, які спрямовують дії особистості;
- сприяють осмисленню ситуацій і виробленню альтернативних способів здійснення дій і реалізації інтенцій;
- як моделі осмислення більш великих фрагментів досвіду особистості, забезпечують формування різних типів дій та способів виконання – стратегій. Так звані стратегії не пов’язані зі свідомим

плануванням: їх вибір залежить насамперед від прогностичних уявлень індивіда про майбутнє, які базуються як на його минулому досвіді, так і на осмисленому новому завдяки власним інтерпретативним схемам.

Домінантні наративи культури визначають значення, форми і “письменність” наративів, які є зрозумілими і доступними: кожна культура пропонує “океан” прийнятних наративів, набір сюжетів, історій, завдяки яким дії і наміри людини можуть бути проінтерпретовані [8, с. 29]. При цьому виділяються два модули свідомості: *наративний модус самоосмислення*, який відображає життєвий контекст і унікальний індивідуальний досвід, та *парадигматичний*, або логічно-науковий, як форма наратива, яка була вироблена в процесі культурного розвитку людства загалом.

З огляду на організацію минулого досвіду особистості наратив виконує такі функції: впорядкувальну, інформуючу, трансформуючу, темпоральну та ін. Трансформуюча серед них є провідною, важливою, оскільки пропонує моделі перетворення реальності. Завдяки наративу розрізнені події можуть поєднуватися в єдину структуру. Не менш важливою є темпоральна функція, суть якої в тому, що наратив “осмислює” потік часу і дозволяє зрозуміти значення часових послідовностей [8, с. 79].

У цьому контексті слухним, на нашу думку, є підхід української дослідниці Л. А. Найдьонової, яка намагається проаналізувати поняття “небезпечна колективна пам’ять” у зв’язку з формуванням ідентичності наступного покоління. Розкриваючи динаміку зцілення від історичної травми (на прикладі аналізу реакцій спільноти на психологічне травмування Другою світовою війною), авторка звертається до опозиційного досвіду нації, який представляє у форматі наративів “болю” і “надії” [9].

Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що базові ментальні структури, які транслують історична пам’ять, забезпечують суб’єктів взаємодій загальними для всіх смислами і значеннями, котрі вони використовують у процесі соціалізації. “Я-наративи”, як індивідуальні системи метафор, символів, образів, є специфічними способами дискурсивного конструювання реальності. Завдяки інтерпретативній інтерсуб’єктній взаємодії відбувається творення нових смислів, які структурують картину світу.

Висновки.

- У вивченні впливу сучасного інтерпретаційного поля історичного минулого на формування картини світу особистості запропоновано спиратися на *інтераекційно-феноменологічну модель дискурс-аналізу*, відповідно до якої взаємодію суб’єктів у соціально-політичному просторі представлено як обмін смислами, що “занурені” в історично-культурний контекст.

• Локалізація особистості в багатовимірному соціально-політичному просторі, який є інтерсуб'єктивним і водночас символічним, залежить від *суб'єктивних координат*, що задіяні у “переробці” множинних культурних патернів.

• “Я-нарративи” (суб'єктивні орієнтири) визначено як комунікативні системи, форми і способи означення, завдяки яким індивід інтерпретує і оцінює свій досвід. Інтерпретативна інтерсуб'єктна взаємодія сприяє творенню нових смислів, які структурують картину світу.

• *Інтерпретативні схеми* визначено як моделі осмислення досвіду особистості, *нарративні інтерпретації* – як пропозиції, *стратегії* – як типи дій, що базуються на власних інтерпретативних схемах (на відміну від свідомого планування).

Л і т е р а т у р а

1. *Кравченко С. А.* Сложный социум: востребованность поворотов в социологии / С. А. Кравченко // Социс. – 2012. – № 5. – С. 19–29.
2. *Гуревич А. Я.* От истории ментальностей к историческому синтезу / А. Я. Гуревич // Споры о настоящем и будущем исторической науки вокруг французской школы “Анналов”. – М. : Наука, 1993. – 207 с.
3. *Алексеева Т. А.* Стратегическая культура: эволюция концепции / Т. А. Алексеева // Полис. – 2012. – № 5. – С. 130–148.
4. *Социальная психология* / под. ред. С. Московичи. – СПб. : Питер, 2007. – 592 с.
5. *Серета В. В.* Регіональні особливості історичних ідентичностей та їх вплив на формування сучасних політичних орієнтацій в Україні : дис ... канд. соціолог. наук: 22.00.04. / В. В. Серета. – К., 2005. – 477 с.
6. *Пушкарёва Г. В.* Политическое пространство: проблемы теоретической концептуализации / Г. В. Пушкарёва // Полис. – 2012. – № 2. – С. 166–176.
7. *Макаров М. Л.* Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
8. *Троцук И. В.* Теория и практика нарративного анализа в социологии : монография / И. В. Троцук. – М. : Уникум-центр, 2006. – 207 с.
9. *Найдьонова Л. А.* Исторична травма спільноти: як нащадкам пам'ятати трагічне? / Л. А. Найдьонова // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць ; за заг. ред. М. М. Слюсаревського ; упоряд. Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко. – Вип. 11. – К. : Міленіум, 2011. — С. 131–139.

Вольфовская Т. А. Влияние современного интерпретационного поля исторического прошлого на формирование картины мира личности

Показано, что традиционные пути трансляций прошлого через поколения претерпевают значительные изменения в условиях формирования глобальных информационных брендов. Несмотря на это, историческая память остаётся системой ориентиров в поисках смыслов для новых поколений. Интерпретативные нарративы исторического прошлого воспроизводят ведущие

для современного дискурса модели национального сознания и оказывают влияние на процессы структурирования картины мира личности.

Ключевые слова: историческая память, стратегическая культура, ментальная ригидность, интерпретативные схемы, “я-нарративы”.

Volfovska T. O. The Influence of the Historical Past Contemporary Interpretation Area on a Individual's Outlook Formation

The author shows that the traditional ways of the transmission of the past through generations are undergoing changes in terms of the global information brands formation. Nevertheless, historical memory remains a road map for new generations in search of sense. Interpretative narratives of historical past reproduce leading models of the national consciousness pattern for the modern discourse and influence the outlook structuring processes.

Key words: historical memory, strategic culture, mental rigidity, interpretative models, “self-narratives”.

© **Вольфовська Т. О.**

М. Ю. Сидоркіна

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ МОЛОДІ

Розглянуто особливості впливу інформації політичного змісту на процес політичної самоідентифікації молоді. Проаналізовано чинники впливу політичного дискурсу на процес політичної самоідентифікації молоді. На основі аналізу даних вітчизняних та зарубіжних досліджень запропоновано напрями модифікації політичного дискурсу, що може стати основою для розробки стратегії формування схильності молоді до обрання позитивної “включеної” політичної ідентичності.

Ключові слова: політична самоідентифікація, ідентичність, інформаційний вплив.

Проблема. Незважаючи на низький рівень політичної участі молодих громадян, саме молодь потенційно може чинити значний вплив на перебіг політичних подій у державі. Існує безліч чинників, які сприяють реалізації цього потенціалу. Одним із найважливіших завдань сучасної вітчизняної політичної психології видається завдання виявлення чинників, які сприяють тому, аби молодий громадянин замислювався над своєю роллю у суспільно-політичних процесах та стосовно своїх можливостей, яких він набуде завдяки власній політичній участі, аби досягати важливих для себе індивідуальних та/або суспільно-значущих цілей, а в разі усвідомлення власного потенціалу впливу на підвищення рівня життя в державі та розвиток громадянського суспільства робив те, що від нього залежить у цьому контексті.